

שקדושת הארץ קדשה לעת"ל (ראה מלא הרועים ערך קדושה ראשונה סעי' י"ט מש"ש בזה). אבל לדידן דנקטי' שביעית בזה"ז דרבנן „עודרין עם הנכרי בשביעית“. בפרט שי"א שעכשיו מצות שמיטה היא רק ממנהגא, כמובן בר"ן (גטין) שכי בזה"ל: ויש מן החכמים מקילין ואומרים שעכשיו אין שמיטת כספים נוהגת כלל כו' דקיי"ל כרבי שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שיוגל נוהג וכבר הבאנו (לעיל שם) שדברו כן על כל מצוות השמיטה גם שמיטת קרקע, וכ"כ הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף וברו"ה (מובא בסה"ת).

ג) אולם כל הרבנים המקילים לא ההינו לסמוך על השיטה ההיא והתירו לסמוך ע"ז רק כדי להתיר עבודות שדה שהן דרבנן, ורק עניים שאין ידם משגת לשכור פועלים נכרים, אבל כל אלה שידם משגת לשכור פועלים נכרים לא התירו אפילו עבודות דרבנן. ובתקופתנו זו שאין להשיג פועלים נכרים ברוב הקבוצות יש להתיר לכולם עבודות שהן מדרבנן, ולא עבודות דאורייתא. ומה הן — יבוארו בעזה"י בפרק שאח"ז.

(ואפי' במלאכות דרבנן התירו לא להלכה קבועה אלא להוראת שעה כדברי הגאון מוהר"ר יצחק אלחנן מקובנא זצ"ל ודעימי וכמש"ל).

פרק ח'

סוגי העבודות

כדי להבהיר באיזו עבודות החמירו הרבנים המתירים שלא יעבדון ישראל — עלינו לבאר תחילה מה הן המלאכות שהן ודאי דאורייתא או ספק דאורייתא. המלאכות האסורות הכתובות בתורה — ארבע הן: זריעה, זמירה, בצירה, קצירה. כנאמר: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי גזירך לא תבצור.

א. הזריעה

א) אסור לזרוע כל מיני זרעים, דגן, ירקות, קטניות, וכל מיני גרעינים, וורדים (כדברינו בח"א פ"ג א'). גם גרעיני אילנות בכלל זה (שם ח'). ובנוגע לנטיעת שתילים וענפים להלן סעי' ה' (וכמובא בח"א שם פ"ג ט').

ב) גם הזרוע בעציץ נקוב והעציץ עומד על האדמה — ה"ה כזרוע בתוך האדמה שיש ע"ז הלאו שדך לא תזרע והעשה ושבחה הארץ.

ג) אולם הזרוע בעציץ שאינו נקוב — איסור תורה ודאי אין לזו, ואם הכלי של חרס (אפלו אליבא דרש"י) או של עץ (אפילו לשיטת ר"ת), אסור מדרבנן (ואם כי לגבי שבת מחלוקת של רש"י ור"ת ידועה).

ואם העציץ שאינו נקוב אינו עומד על הארץ או שהכלי של פח — החמירו

ג"כ האחרונים, מכיון שזרוע בתוך עפר שבתוך העציץ (וראה דברינו בח"א פ"ג).

ד) אם העציץ שאינו נקוב מחובר לאדמה וטוח בטיט, אע"ג שהעציץ של מתכת ה"ה כאדמה, ככל דבר המחובר לקרקע כקרקע, וכיון שזרוע בעפר ה"ז כזרוע

באדמה, וכמ"ש הרע"ב בשביעית (פ"י ז') במשנה דכוורת דבורים כשהיא מחוברת בטיט הכל מודים שהיא כקרקע. ויש לה"ר גם ממשנה דעוקצין (ספ"ב) מלאה עפר (לעצין שא"נ) עד שפתו הריהו כטבלא שאין לה לבזבז, ופי' הר"ש והרע"ב דכיון שהאזיר מד' רוחותי ה"ה כעצין נקוב וחשיב כמחובר. אף אמנם הרמב"ם בפיה"מ זבהלכותיו (טומאת אוכלין פ"ב י"ב) כ' טעם אחר משום דאבד ממנו שם כלי הדרוש להכשר — כבר הקשה ע"ז הר"ש ותי' בפירוש חזון נחום (על המשנה דעוקצין שם) שע"כ לא פליג הרמב"ם על פירושו של הר"ש, וכמ"ש.

(ה) אם עצין נקוב עומד ע"ג יתדות באזיר והשרשים מכוונים לאדמה הר"ז במחלוקת רש"י ותוס' עם הרמב"ם לדין שבת, בשבת (פא :) אמרו עצין נקוב שהי' מונח ע"ג קרקע והניחו בשבת ע"ג יתדות כו' כתבו רש"י ותוס' שהוא איסור דרבנן, דרך מחזי כתלוש, ולהרמב"ם חייב ע"ז כתולש מן הקרקע. נמצא דלשיטת רש"י ותוס' האזיר אינו מפסיק, ולהרמב"ם העומד באזיר אין זה כעומד על הארץ דהאזיר מפסיק, וכנראה הה"נ לגבי שביעית שלשיטת רש"י ותוס' אם זורע בעצין נקוב העומד ע"ג יתדות הר"ז כעומד על הארץ, משא"כ להרמב"ם.

ושיעור ההפסק בין הכלי לאדמה — לא מצאתי בפוסקים, והנה להרמב"ם כל שמפסיק בין הכלי לאדמה אפילו פחות מטפח אין לזה דין עצין נקוב, כמ"ש לדין שבת, וכן בדין מעביר עצין נקוב הנאמר במשנה דכלאים (ספ"ז) כתב הרמב"ם (כלאים פ"ה כ"ג), "אם הניחו תחת הגפן כו'", הרי מפורש כתב גם שם דוקא בהניחו על הארץ. אבל לרש"י ותוס' שהאזיר מפסיק צריכה תלמוד מה השעור כאן — האם גם כשיהי' הכלי מודלה מעל הארץ עשרים אמה ג"כ כמונח על הארץ, היתכן? ולכאורה יש להביא ראיה מתוספתא דעוקצין (פ"ב י) עצין נקוב שנתנו ע"ג שתי יתדות אפילו גבוהה מן הארץ אמה אינו מכשיר דחשיב כמחובר לארץ, משמע שהשעור הוא עד אמה. אכן אפשר לחלק דין הכשר זרעים משאר דברים המדוברים ממחובר לקרקע (וראה דברי המל"מ פ"ב דבכורים), דהרי אליבא דהרמב"ם ע"כ עלינו לחלק ולומר שהכשר זרעים שאני דאל"כ תקשה מכאן על הרמב"ם האומר בכלאים שרק כשמונח על הארץ הוי חבור וכשמודלה קצת מן הארץ איננו כמחובר. אבל רמז יש לנו ע"ז מירושלמי דכלאים (פ"ז ה"ב) רבי בון כו' לאזיר עשרה היא מתניתא, וכן להלן שם (ספ"ז) אמר ר' יוחנן לאזיר עשרה היא מתניתא, משמע שכל תוך עשרה עדיין יונק מן הארץ.

ולכאורה קשה מכאן על הרמב"ם האומר שכל המודלה מן הארץ אפילו משהו אינו כמחובר, מהא דאמרו כאן בירושלמי "לאזיר עשרה" שמשמע כל שמודלה מן הקרקע עד י' טפחים הר"ז כמחובר, ודוחק לומר שפוסק כשמואל (שם) שאיננו אוסר אלא כשמונח ע"ג הקרקע. אולם הרי מפורש אומר ר' יוחנן (שם) וכן לעיל (ה"ב) ר' שמואל בר"י שאין זה מקדש אלא רק אסור לעשות כן לכתחילה. א"כ ל"ק מכאן על הרמב"ם. והנה מסוגיא דגיטין (ז :) שאמר ר"ז עצין נקוב המונח ע"ג יתדות באנו למחלוקת ר"י ורבנן — ודאי אין קושיא על הרמב"ם דהרמב"ם לא פסק כסוגיא הלזו, אדרבה הוא פוסק כר' יהודה שדוקא בגוששת וכשמודלה מעל הקרקע איננה כמחובר וכמובא להלן (סעי' ב'). אלא שנתקשיתי עליו מסוגיא דלהלן

(גיטין ל"ז). „אין כותבין פרוזבול אלא על עציץ נקוב כו' לא צריכה אלא דמנח אסיכיי, וכדפירש"י כשמונח ע"ג יתדות אם העציץ נקוב ה"ה כמחובר לקרקע, הרי אמרו אף שמודלה מן הארץ ה"ה כמחובר. ואולי שאני דין פרוזבול, דלגבי דין קנין קרקע נחשב כמחובר אפילו כשהוא מודלה (ויעי' תשובת רשב"א אלף ק"ע). וצע"ק. ויש כאן מקום לפלפל ולהתוכח.

(ו) עציץ נקוב זרוע שאינו עומד על הארץ אם מותר להניחו על הארץ בשביעית, כמו"כ אם מותר להגביה עציץ נקוב מעל הארץ ולהניחו שוב על הארץ — לענ"ד איסור תורה ודאי ליכא דהא אפילו אם זורע בעציץ נקוב לא ברירא כלל אם יש איסור תורה (ראה להלן ז) מכ"ש כשאנו זורע אלא מניח כלי נקוב זרוע — אפילו איסור דרבנן דומני שאינו (אם לא רק חומרא). דמיון לזה מצינו במנחות (ע.) לגבי חיוב תרו"מ על הגידולין כשחזר ונקבו (לעציץ) אמרו שם „תדא זריעה היא (מכבר ועכשיו רק) איחבורי הוא דקא מחבר“.

הגם דבשבת כה"ג אם הגביה לעציץ נקוב מעל הקרקע והניחו שוב, חייב ע"ז שתיים, אחת משום תולש ואחת משום זורע (שבת פא: ורמב"ם פ"ח ד), כבר אמרנו ששאני שבת שהצווי על האדם לא כן שביעית שמצווה שהארץ תשבות וכשמגביה עציץ נקוב וחוזר ומניחו על הארץ אין כאן לא איסור תולש ולא איסור זורע. איסור תולש ודאי ליכא דהתלישה בשביעית כשהיא לעצמה אין בה איסור דהא מותר לקצור ולבצור לספיחין המותרין שלא כדרך הקוצרין והבוצרין וכדכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ואי אפשר לאכול בלא שקוצרים ובוצרים, וא"כ איסור תלישה פשוט שאין כאן, אלא אפילו איסור זריעה כשחוזר ומניח את העציץ על הארץ אין זו דרך הזריעה שעוברים עליה. והנראה עוד שגם אם מונח על הארץ עציץ שאינו נקוב ונקבו שע"ז נעשה העציץ כמחובר לקרקע לגבי דיני קרקע — אין הנקיבה מעשה זריעה, זוהי רק גרמא, וכפורץ גדר, וכדאמרו במנחות (שם ע.) בחזר ונקבו שזהו רק איחבורי הוא דקא מחבר.

(ז) וכשאני לעצמי פקפקתי ואמרתי אפשר שאפילו הזריעה הישרה בעציץ נקוב אינה בכלל שדך לא תזרע ולא גם בעבירת ושבתה הארץ, מסברא ומגמרא. מסברה: דסתם זריעה היא כשזורע בארץ גופה וכאן תחילת הזריעה היא בכלי המיטלטל וכל זמן שאין השורש יונק מהקרקע גופה אין עדיין החיבור מהזרע לארץ והחיבור לארץ נעשה אח"כ ע"י השרשים ממילא. ומגמרא: דהא נקטי' כר' יוחנן שס"ל כהאי תנא האומר שמגידולי עציץ נקוב אינו מביא בכורים (מנחות פה.) וכתב הרמב"ם (בכורים פ"ב ט) משום שנאמר „מארצך" וגידולי עציץ אינן מן הארץ, ועד"ז בב"ב (פא.) בקונה שני אילנות כו' דכתיב אדמתך (וראה גם תוס' ב"ב כו: ד"ה גזלן שאע"ג דמותר לסמוך והאילן יונק משלו אין זו „ארצך"). א"כ אפשר לומר דגם בשביעית דכתיב „שדך לא תזרע", „ושבתה הארץ" צריכה להיות הזריעה בארץ גופה או בעציץ כשכבר נתחבר לארץ ע"י שרשים אחרים. ואע"פ שגם בכלאים כתיב שדך לא תזרע כלאים ומ"מ תנינא שעציץ נקוב מקדש (כלאים פ"ה), י"ל שאני כלאים שגם מקיים כלאים מקדש, ובספרי (קדושים י"ט) ילפי' מדכתיב „שדך לא" וביאר המלבי"ם דבאמת ה"י צריך לכתוב „לא תזרע

שדך כלאים" כדרך כל המקראות להתחיל בהפעל, לא תבשל גדי, לא תאכל חמץ והרבה כדומה, ואילו כאן כתיב שדך לא תזרע, משום שעיקר האזהרה על השדה שלא ימצא כלאים בשדהו, וכן גם כאן עיקר האזהרה לא על הזריעה אלא על שדהו שלא תעבד. וכאשר הצעתי ספקי זה בפני ידידי הגרש"ז אויערבך שליט"א השיב לי שאם כי בנוגע לראיתי מכלאים מהסס בה הנה בעצם הסברא מעין זו העלה גם הוא בכתביו, דעציץ נקוב שהריהו כארץ נאמרה רק לאחר שכבר יש בהעציץ זרעים שנקלטו ויונקים מן הארץ דאו היניקה מן הארץ מחשיבה את הזרעים כמחוברים ועי"ז נעשה גם העציץ כמחובר לקרקע, אבל תחילת הזריעה בהעציץ הריהי זריעה בכלי תלוש ואין לה דמיון לנותן הגרעין באדמה שהיא הזריעה בארץ ממש, לא כן כשנותן הזריעה בעציץ כל זמן שאין הגרעין מתחבר לאדמה מי איפוא עושה את הזריעה ואת העפר ואת העציץ למחובר לאדמה, והרי זה כטומן בתלוש ואח"כ מתחבר מאליו לארץ, ומכיון דבשביעית רק אבות הוא דאסרה תורה לא תולדות יתכן שאין זה דומה לכלאים ולשאר דברים, והוא האריך בזה.

אמנם לוא אפילו יהא שאין אני קובע מסמרים בחידושנו זה — עכ"פ בהמונה הקודם ודאי יש להחזיק: שכשאינו זורע בעציץ הנקוב אלא שמניחו על הארץ (ועי"ז מתחבר אח"כ הזרע לאדמה ע"י היניקה שלו) ודאי שאין זה איסור תורה. ואפילו כשהי' מונה עציץ שאינו נקוב ונקבו בשביעית שאינו עובר על שדך לא תזרע ולא על ושבתה הארץ שזו נעשה ממילא.

ומכאן הוא מה שדברנו גם בח"א פ"ג שלפי דעתנו אין להחמיר בשביעית בזה"ז להעתיק עציץ נקוב ממקום למקום. אלא כדי להוציא מספק איסור דרבנן כדאי שתהא המכירה גם לעציצים, וכמש"ל בעז"ה.

ב. הזריעה במים

(א) בשנים הללו החלו לנסות להזריע מיני ירקות במים והנסיון הצליח שהתוצאה הביאה פרי הרבה, פי חמשה ויותר מהזריעה באדמה. ושאלו מהו לזרוע במים בשביעית, ואמרתי שאם הזריעה במים שבתוך פת או בכלי זכוכית — אין אני רואה בזה צד איסור. לדעתי אין כאן ממהות שדך לא תזרע ושבתה הארץ. הגם שבשבת אמרו השורה חטים או שעורים במים חייב משום זורע (רמב"ם שבת פ"ח ב' וטוש"ע של"ו סעי' י"א, והוא מסוגיא דזבחים צ"ד:), כבר אמרנו (בח"א פ"ג) ששונה שביעית משבת, בשבת הצווי הוא על האדם שהוא ינוח ואין הפרש אם עושה מלאכת הזריעה באדמה או במים, אבל בשביעית הנה האדם כשהוא לעצמו הלא רשאי לעשות כל המלאכות, כמו בשאר שנים, והצווי בשביעית הוא שהאדמה תשובת, כלומר שלא יעשה האדם דבר לבטל שביתת הארץ, וכלשון הגמ' (ע"ז ט"ו:), והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, כמו על שביתת בהמתו בשבת — ובהזריעה במים אינו מבטל שביתת הארץ ואינו עובר על שדך לא תזרע ולא על ושבתה הארץ. וכי על כן מפורש או"ל בירושלמי (שביעית פ"ד ד'), „ושורין הזרעין במים בשביעית“, וכ"ה ברמב"ם (שביעית פ"א ו'), „ושורין חטין ושעורין בשביעית“

ומה"ט גם אמרו שם „בודקין זרעין בעציץ מלא גללים“ (אע"ג שהם מצמיחים כיון שאינו מזריע בעפר.

בכן כשזורע במים בכלי פח או זכוכית, אין אני רואה מקום לאיסור. ואפי' להאחרונים שאסרו לזרוע בשביעית בעציץ שאינו נקוב אפי' בכלי מתכת, היינו כשזורע בעפר שבתוך עציץ, אבל כשזורע במים אין זה גרע מזורע בגללים שאין בזה איסור. אף אמנם ראיתי ג'דפס בשם גאון ידוע מדור הקודם אוסר לזרוע בשביעית אפילו במים שבזכוכית — לא ידעתי מנא לי' הא לחדש דבר שאין לו מקור בתורה ולא בתלמודין ולא בראשונים. כל האיסור לקוח מן שדך לא תזרע ושבתה הארץ — שהזריעה באדמת הארץ.

והנה אחד מגדולי ירושלם העיר לי על דברי אלה מהא דכ' הרא"ש (בתשו' כלל ב' ס"ד) בנוגע לכרם נטוע ע"ג גג של עץ אי חשיב כעציץ שא"נ שכ' בזה"ל: יראה לי דכל כה"ג חייב בתרומה דלא איירי בגמ' לפטור אלא מן הזרוע בדבר המטלטל כו' שאין דרך לזרוע בכך ולא חייבה התורה להפריש מעשר אלא תבואת זרעך כדרך שהעולם זורעין, וכן לענין טומאה אינו נקוב כתלוש כו' דאין דרך לזרוע בעציץ שא"נ בתלוש כו' עכת"ד הרא"ש. לפי"ז טען אותו הרב מכיון שכיום הדרך לזרוע במים קשה להתיר את הזריעה במים. ולדעתי אין מכאן פירכא כלל. גם בתלמודין מצינו סברא כזו בגמ' (שבת ק"ח). „התם לאו היינו רבית"י הכא היינו רבית"י“, אבל כל הדברים המדוברים במיני זריעות היינו זריעות שבעפר. ובהני חלקו בין דרכו בהכי ללא דרכו בהכי, אבל בזריעות שבמים שבו לא דברה התורה אין לנו להכניסה במהות הזריעה האסורה, והאם אם ימציאו גידול באויר (ע"י איסוף חמרים מצמיחים, כאשר ידברו בזה חוקרים) — היאסרו גם גידול באויר? בפרט שכבר הבאנו מהמפורש בירושלמי וברמב"ם (פ"א ו') שמותר לשרות הזרעים במים, אם כי שריה זו גם מצמיחה וכמ"ש הרדב"ז שם „שזוהי תחילת הזריעה“. ובעיקרי הד"ט מביא בשם מחברים גדולים לאסור הזריעה במים כשיש שם בכלי גם קצת עפר, אבל במים גרידא לא אסרו.

(ב) ואם כנים אנחנו בזה, שהזריעה במים אינה זריעה הנאסרת, יש בדעתי לחדש ולאמר עוד, שלא דוקא הזריעה בכלי מים אלא אפי' אם זורע במי בריכה שרצפתה וכותלי' פח, או טיוחה במלט, כדרך הכורות והבריכות העשויות לאגירת המים, שאין המים חודרים דרך המלט — יתכן ג"כ שהזורע במים הללו אין בהם איסור מכיון שאינו זורע בעפר.

אף אמנם בכל דוכתי מצינו שמחובר לקרקע ה"ה כקרקע, לדין שבת ולדין טומאה ולהכשר זרעים ולקניני הקרקע וכן לדין פרוזבול בשביעית כדחני במתני' (שביעית פ"י ז') כוורת דבורים כו' וכתבו ע"ז הרע"ב ועוד מפרשים, שאם הכוורת מחוברת בטיט לאדמה לכו"ע ה"ה כקרקע (גם כשאין שם דבש שע"ז ישנה ילפוטא מיוחדת מיערות הדבש) — כ"ז כנראה לענ"ד אינו גוגע לדין זורע בשביעית ששם כל המקור לזרוע בארץ היינו באדמה.

(ג) ועלתה בדעתי להעלות עוד דבר: שאפי' בזורע במי בריכה שאיננה טיוחה במלט, אם רק הזריעה במים אינה נוגעת באדמה — הנה לשיטת הרמב"ם:

כשהאוויר מפסיק בין הכלי הנקוב לבין האדמה אין לזה דין עציץ נקוב, אפ"ל שאפילו הבריכה אינה טיוחה במלט אם רק הזריעה מודלה במים מן האדמה — המים מפסיקים לא פחות מהפסק האוויר, ואין לזה דין איסור תורה.

ולא עוד אלא יתכן שהמים עדיפא מאויר. ויש לילף ד"ז ממשנה דחלה (פ"ב ב') עפר חו"ל שבא בספינה לארץ חייב במעשר ובשביעית אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת, היינו במקום שהמים נמוכים והספינה נגדרת גוששת ונוגעת בקרקעית האדמה, כדפי' הרמב"ם בפיה"מ, וכ"ה בלשון הרמב"ם בהלכותיו, וכן בר"ש וברע"ב, וזהו גם כונת רש"י בגיטין (ז:). ומדובר שם בספינה מנוקבת או כשיש לה דין עציץ נקוב כגון של חרס לשיטת רש"י או של עץ לשיטת ר"ת, שיש לה דין מנוקבת (יע"ש תוס' גיטין ז: ומנחות פד, ובמל"מ בכורים פ"ב ובדוכתי עוד). חז"י שאליבא דר' יהודה שהרמב"ם ועוד פסקו כותי' (משום שבכל דוכתי שאמר ר"י „אימתי" לא לחלוק בא אלא לפרש) דוקא אם הספינה נוגעת בקרקע אז נתבטל עפר חו"ל לארץ למעשרות ולשביעית, אבל אם אין הספינה נוגעת בקרקע אלא צפה על פני המים אע"ג שהשרשים מכוונים לאדמת ארץ ישראל אין לזה דין אר"י אלא כעציץ שא"נ, כי המים מפסיקין בין השרשים לבין האדמה. אף אמנם בסוגיא דגיטין (שם) אמרו שרבנן פליגי על ר"י ואמרו שם (ח.) אי נמי עד כאן לא קאמרי רבנן אלא בספינה דלא מפסיק אוירא, דמים כארעא כמיכתא דמיא, הרי אמרו שאדרבה מים גריעי דהוי כארעא סמיכתא.

אולם כבר כתבו שם תוס' ועוד פוסקים דר' ירמ' דהכא סבר דאפילו „אימתי" לחליק בא, אבל אנן ס"ל כריב"ל שכל מקום שר"י אומר אימתי אינו אלא לפרש. ונקטי' כר"י שדוקא אם הספינה גוששת חייב במעשרות ובשביעית, ואם אין הספינה גוששת — המים מפסיקין. ולפי"ז אפילו זורע במי בריכות ובשלוליות מים אם רק המים מפסיקין בין הזריעה לאדמה אין בזה איסור תורה.

ולכאורה כל זה לשיטת הרמב"ם ודעימ', שכל שהאוויר מפסיק אין לזה דין עציץ נקוב והה"נ (או מכ"ש) מים שהמים מפסיקין — אבל לשיטת רש"י ותוס' שאויר אינו מפסיק אפ"ל שלדידהו גם מים אינם מפסיקין, ואולי נקטו הם כסוגיא דגיטין שרבנן פליגי ומים עוד גריעי מאויר דמיא כארעא סמיכתא דמיא. אולם תוס' בעצמם אם כי סבירא להו דאויר אינו מפסיק בכ"ז כתבו שסוגיא דגיטין היא אליבא דמ"ד ש„אימתי" לחלוק בא, ומשמע שגם הם סבירא להו שלא נקטי' כסוגיא ההיא ור"י לפרש בא ופסקי' כר"י, וא"כ המים מפסיקין גם לדירה.

אכן אם כי כן משמע שאלביא דר"י המים מפסיקין יותר מאויר, אין אנן מחליט שמים עדיפי מאויר. ובתשובת הרשב"א (אלף ק"ע) השוה השואל מים לאויר ואומר שפליגי ר"י ורבנן אם אויר מפסיק, אולם זו היתה סברת ר' זירא בסוגין ורבא דחה לסברה זו, ובכלל ביטל רבנו הרשב"א לכל דברי השואל ההוא (אם כי לא ערער גם על פרט זה).

ד) אלא שלא אף יהא דזורע במי בריכה (שאין רצפתה טיוחה במלט) והזריעה מודלה מהקרקע שאין בזריעה זו איסור תורה — י"ל שיש ע"ז איסור דרבנן כחומרת עציץ שא"נ. ואם כי אמרנו שחומרת עציץ שא"נ היא רק בזורע בעפר —

זהו בזורע בכלי אבל כשזורע במי חפירה שבתוך האדמה אפילו אם הזריעה מודלה מן הקרקע יש כברא לומר שכשם שגזרו זורע בעפר אטו זורע בארץ — כך חששו לזורע במי חפירה אטו זורע בחפירה עצמה.

(ה) ואם בהברכה יש גם עפר, אז אפילו אם הברכה טוחה במלט או רצופה בפח — אין זו עדיפא מעציץ נקוב, והר"ז ככל זורע בארץ, דומה זו לזורע באדמה ותחת שכבת האדמה ישנה צונמא.

(ו) וכן אם יש בהברכה גללים וזרע בהגללים מסתבר ג"כ שה"ה כזורע באדמה זאע"ג שהזריעה בהגללים אין זו זריעה כמש"ל — כ"ז כשהגללים בכלי, אבל אם הגללים בחפירה שבאדמה הר"ז כ"תבן וביטלו" שנתבטל לאדמה (ולא דמו למים). ועד"ז ראיתי ברדב"ז (שם שמיטה פ"א ו) שכתב: „ובעי תרתי בעציץ מלא גללים אבל גללים בקרקע או עפר בעציץ לא". ועם זה הוסיף שם הרדב"ז „ומסתברא שאפילו בעציץ נקוב (מלא גללים) דלא החמירו כל כך". וראה להלן (פ"ט סעיף ג) מה שדברנו בעז"ה עוד דברים בעניני הזריעה.

ג. זמירה

בלאו ד"לא תזמור" — כל שזמר וקוצץ האילן או מענפיו בכל מיני זמירה המשבחת האילן או הקרקע, וכן כשקוטם מעלי ירק ומן זרעים דשאים ומורדין שעיי"ז יתגדלו יותר טוב, שהוא בכלל זמירה (וככל הפרטים שהבאנו לעיל בח"א פ"ג סעיף ב').

„זמירה" היא אמנם בכלל „זריעה", וכן „בצירה" (באילנות) בכלל „קצירה" (שבגידולי שדה) ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות הללו (זמירה ובצירה) בלבד חייב, אבל על שאר התולדות ועבודות שבשדות ושבאילנות שלא נתפרשו בתורה אין חייבין עליהן (מו"ק ג. ורמב"ם פ"א ג').

ד. קצירה ובצירה

בכלל הלאו את ספיח קצירך לא תקצור — קצירת תבואה וכל מיני שאר גידולי שדה. ובכלל הלאו את ענבי נזירך לא תבצור — כל מיני בצירת פירות אילנות.

ואין זאת אומרת לאסור כל קצירת ובצירת ספיחי שביעית, שהרי מפורש אמרה תורה „והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" ואי אפשר לאכול אם לא קוצרים ובוצרים. אלא שהאיסור הוא בשני אופנים: (א) ספיחים האסורים שגדלו באיסור או שעבר ושמרם ולא הפקירם. (ב) וכשגדלו בהיתר שלא זרעם בשביעית ולא שמרם, הצווי הוא שלא יקצור כדרך הקוצרים ולא יאספם כדרך שאוספם כל שנה, אלא יקצור בשנוי ויאספם כדרך שאוסף אדם מן ההפקר (וכאמור בח"א פ"ג סעי' ג').

והקצירה והבצירה המותרת היא כשקוצר ובוצר לאכילה (פירות המותרין). אבל כשקוצר ובוצר להשבחת האדמה או להשבחת הנטיעות האילנות והפירות שיגדלו יותר יפה — הר"ז בלאו דזומר, ממהות ה„זמירה" לגידול האילן שאסורה מה"ת. דישנם שני מיני קצירה ובצירה: אם קוצר ובוצר לאכילת הפירות

בזו אמרו שלא יקצור כדרך הקוצרים והבוצרים כי אם בשנוי, ואם קוצר ובוצר לעבודת האדמה או הנטיעות הר"ז בכלל הלאו. וכך הם דברי הרמב"ם (פ"ד א'): ואם קצר כדרך הקוצרים או לעבודת הארץ הרי זו בכלל הלאו, וכן דבריו להלן (שם כ"ב): ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה. הרי שבאר ד"ז גם בקצירה וגם בבצירה. ולהלן (בפ"ט סעיף ב') ידובר בעזה"י דברים עוד בצדדי היתר לקצירה ובצירה, יע"ש.

ה. חרישה

בהלאוין לא נאמרה, "חרישה", ומ"מ פליגי ר"י ור"א (במו"ק ג) ח"א לוקה על חרישה וח"א אינו לוקה, ומ"ד לוקה סבר מדכתיב כלל בהעשה, "ושבתה הארץ" קאי הכלל גם על הפרט. ופסקי' כמ"ד אינו לוקה. והרבה פוסקים אמרו שעכ"פ היא בהעשה דושבתה הארץ, וכ"ה בתוס' (ע"ז נ. ד"ה ומשקין) ובר"ש (פ"ב ב). ויש שהבינו כן גם מדברי הרמב"ם, דבריש שמיטה הביא הקרא, "בחריש ובקציר תשבות" והוא כדעת ר"ע במשנה דשביעית (פ"א ד) וסוגיא דר"ה (ט'. ועוד) דהאי בחריש ובקציר תשבות קאי אשביעית, ולדעת ר' ישמעאל קאי על שבת. אמנם יש גם פוסקים האומרים שחרישה היא מדרבנן, והוכיחו כן גם מלשון הרמב"ם דמנה חורש עם שאר דברים שהם דרבנן כגון מסקל ומזבל וכו' (פ"א ד). וכ"ה בדבריו להלן (ה"י). ואף אמנם מסוגיא דבבלין משמע שרק במלקות אינה אבל איסור דאורייתא ישנו, — אומר פאה"ש (סי' כ' כ"ד) שנקט כר' יוסי בירושלמי דכלאים (פ"ה א') האומר שחרישה אף בעשה אינה (וראה גם בס' שנת השבע להגרמ"נ כהנוב זצ"ל בריש הלכותיו שם).

ו. נטיעה

אסור לנטוע שום נטיעה, יחור וענף ושתיל, וגם בזו מחלוקת הפוסקים אם הוא דאורייתא. להרבה פוסקים ה"ה ג"כ בהעשה ושבתה הארץ. ולא עוד אלא שיש אומרים שהיא גם בהלאו כדכ' הר"ש (ריש שביעית) מדכתיב כרמך לא תזמור שמכ"ש נטיעה דדמי טפי לזריעה. ועם כ"ז יש כמה פוסקים אומרים שגם נטיעה דרבנן, והבינו כן גם מלשון הרמב"ם (פ"א ה) אשר מנה, "אין נוטעין" עם שאר דברים שהם דרבנן וסיים שם שאם עשה אחת מאלו ה"ה במ"מ. והמנ"ח (שכ"ז) ופאה"ש (כ' ד') הביאו סוגיא מפורשה דגיטין (נג:) הנוטע כו' שביעית מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, אלא שהמנ"ח סיים שזוהי למ"ד דאורייתא, ולענ"ד יש קצת רא' גם מהאיבעיא בירושלמי (ערלה פ"א ב') אילן שנטעו תוך הבית כו' ובשביעית צריכי דכתיב ושבתה הארץ כו' וכתוב שדך לא תזרע — הרי שהאיבעיא בנטיעה והביאו הכתוב שדך ל"ת.

ז. השקאה

האיסור להשקות את השדות לכו"ע הוא דרבנן, והתירו רבנן להשקות בית השלחין היינו שדה ירקות הדרושה להשקאה (אם רק לא נעבדה בעבירה) ומותר

להשקות האילנות, אם היו האילנות מקורבין זל"ז עשרה אילנות בבית סאה משקין כל שטח השדה ההוא בשביל האילנות ואם היו האילנות מרוחקים יותר משיעור זה משקין רק את האילנות היינו שמושכין המים מאילן לאילן לפי הדרושים להשקאה (רמב"ם פ"א ח' ממשנה דשביעית פ"א ומו"ק ו'). ואילו שאר שטח השדה שמחוץ לאילנות אסור להשקות מדרבנן. והא דכ' הרמב"ם שם (הלכה י') „שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה" לא בשביל הארץ התירו אלא בשביל האילנות. וכדמסיים שם שאם תעשה הארץ מלחה ימות עץ השדה (והנה בח"א פ"ד סעי' ב' הערה 6 מובא בשם הגאון רא"י קוק וצ"ל שההיתר הוא לא בשביל הפירות אלא בשביל הקרקע הדרושה להאילנות, לפענ"ד לא משמע כן וכפמ"ש).

ח. שאר עבודות

וכמו ההשקאה שהיא דרבנן כן גם כל שאר עבודות השדה, כגון עידור סביב האילנות (לא דוקא עידור המותר הדרוש לאוקמי אילנא), וזיבול, סיקול ושאר הדברים הנזכרים בח"א (בפרקי ג' ד' ה') ודומיהם — ה"ה מדרבנן, כדאז"ל למה פרט הכתוב זמירה אף שהיא בכלל זריעה ובצירה שהיא בכלל קצירה לומר לך שרק על הני תולדות חייב ולא על שאר תולדות.

פרק ט'

העבודות לאחר המכירה

כל הרבנים שהתירו מכירת השדות לנכרים התנו שיש להתיר לאחר המכירה העבודות בידי ישראל בשביעית רק אלו העבודות שהן דרבנן, ורק עניים שאין ידב משגת לשכור פועלים נכרים, אבל עבודות דאורייתא לא יעשו בכל אופן ע"י ישראל. וחשבו ומנו חמש עבודות דאורייתא, ארבע הכתובות בתורה: זריעה וזמירה קצירה ובצירה, והחמישית — „החרישה", שרוה"פ נקטו שגם היא דאורייתא מהעשה ד„בחריש ובקציר תשבות" וכדעת ר"ע במשנה דשביעית (פ"א ד ור"ה ט.). ולא ידעתי אמאי לא חשבו גם „נטיעה" שגם היא לא עדיפי מחרישה ולא עוד אלא שלדעת הר"ש (בריש שביעית) היא גם בהלאו (וכמש"ל פ"ח ו'). וראיתי בכ' משפט כהן (סי' ע"א) כתב שלא התירו הנטיעה ע"י ישראל מטעם אחר (ולא הזכיר גם הוא מטעם שהיא דאורייתא) משום שאין הכרח להוסיף נטיעות בשנה זו, וההיתר נתנו רק לעבודות הנחוצות לשעתן אבל להוסיף שתילים חדשים אין כלל מההכרח לעשותן בשנת השביעית.

ובעונה זו, בתקומת מדינת ישראל בארץ ישראל, שאין ברוב המושבות והקבוצות מצוים נכרים יש להתיר עבודות דרבנן ע"י ישראל לא דוקא לעניים, מכיון שאין נכרים מצוים גם עשירים בכלל הדוחק הזה.

א. עבודות שונות

(א) עבודות השדה של סיקול וזיבול ועידור (לא דוקא לאוקמי) וכל הני דחשיבי